

ДАУНШИФТИНГ ЯК МІГРАЦІЙНЕ ЯВИЩЕ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Анна МАКСИМЕНКО, Роман ТЕСЛЮК

Copyright © 2015

УДК 316.444.3:314.7 (477)

Anna Maksymenko, Roman Tesliuk

DOWNSHIFTING AS MIGRATORY PHENOMENON: THE UKRAINIAN CONTEXT

Постановка проблеми. Однією з визначальних особливостей розвитку сучасного суспільства є зростаюча мобільність населення. Мобільність розуміють як: 1) потенційну готовність або здатність населення до зміни свого територіального статусу; 2) здатність до швидкого переміщення, рухливість, а також спроможність швидко орієнтуватись в обставинах, знаходити потрібні форми діяльності [3, с. 73]. У зв'язку зі становленням ринкових відносин та пов'язаними з цим змінами на ринку праці все більшої вагомості набуває вивчення різних проявів мобільності населення України, одним з яких є дауншифтинг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У зарубіжній літературі наукові дискусії щодо явища дауншифтингу виникли з кінця ХХ – початку ХХІ ст. М. Крейг-Лис, С. Хілл, Е. Денер, Р. Еммонс, Р. Ларсен, А. Етціоні, К. Гамільтон, О. Айвата, А. Селцман, Дж. Шор, С. Джуні, В. Шварц, Ф. Тан та інші вчені прагнули обґрунтувати появу цього явища, а також дослідити різні аспекти способу життя (сповільнення його ритму, задоволеність повсякденням, рівень матеріального добробуту, якість життя, консюмеризм тощо), які сприяють поширеності дауншифтингу. З-поміж українських вчених, які торкалися цієї теми, назвемо О. Купець, К. Іващенко, Д. Пирогову, С. Оксамитну, І. Дорожку, О. Ніколайчука, Д. Віхрова, Н. Заріцьку та ін. Проте досі в українській науці це явище є недостатньо вивчене, передусім у контексті аналізу сучасних міграційних процесів.

Метою статті є узагальнення уявлення про дауншифтинг як про міграційне явище і як про окремий перспективний напрямок дослідження.

Виклад основного матеріалу. Одним з визначальних мотивів і загалом метою життєдіяльності людини є поліпшення якості свого життя.

Якість життя населення (ЯЖН) визначається як можливість людей під дією низки геопросторово організованих чинників задовольняти власні потреби та інтереси (духовні, фізичні, соціальні, економічні, політичні, екологічні) [4, с. 6]. При цьому названа якість має суб'єктивні та об'єктивні умістовлення. З суб'єктивного погляду, логічним є твердження, що “ніхто, крім самої людини, не може краще визначити якість її життя” – у кожній зрілої особи наявні власне розуміння “якості життя”, уява про повноту присутності окремих компонентів цієї якості, а також про пріоритети, якими вона керується у своєму суспільному повсякденні.

Визначаючи потребу як усвідомлену нестачу, зауважимо, що людина впродовж життя може переглядати та корегувати власну систему потреб, а тим більше цінностей, зміщувати акценти власної життєдіяльності з економічної, соціальної чи політичної сфер у царини духовну та/або екологічну. Отож, упродовж життя в неї змінюються як самі потреби, так і пріоритетність їх задоволення. Традиційно науковцями, особливо економістами, вважається, що чим вищий кількісний обсяг задоволення людських потреб, тим вищою є якість життя людини. Однак часто високий рівень доходів, добре оплачувана робота, впливова посада чи інші компоненти високої якості життя супроводжуються значним психологічним дискомфортом, проблемами зі здоров'ям, незадоволеністю довкіллям свого перебування (як природного середовища, радше урбанізованого, так і соціального, професійного, корпоративного оточення).

Іншими словами, проблема поліпшення якості життя іноді розв'язується не шляхом збільшення та накопичення доходів (загалом матеріальних благ і розширення переліку доступних послуг), кар'єрного зростання, про-

фесійного зростання тощо, а через забезпечення тих потреб і мотивів людини, які стосуються її духовного, психологічного комфорту та екологічних інтересів.

Саме з такими особливостями сутнісно й пов'язано виникнення та розвиток явища дауншифтингу. В загальному під терміном "дауншифтинг" розуміють добровільну зміну способу життя, що спричинює зменшення рівнів доходів, споживання, робочого часу, відмову від кар'єри і зосередження уваги на особистісному розвитку та сімейних цінностях. Таким чином дауншифтери – це люди, які зробили довготермінові, добровільні зміни у власному житті, що передбачають істотне зменшення доходу та споживання [7, с. 6–8].

Особисті мотиви таких змін у житті можуть бути різними, і переважно їх є декілька. Проте для здійснення цього кроку потрібні вагомні стимули – як внутрішні (проблеми зі здоров'ям), так і зовнішні (сімейні труднощі, економічні проблеми, форс-мажорні обставини та ін.). Домінуючим мотивом для дауншифтингу є бажання отримати більше вільного часу і задоволення від життя. У дослідженні, проведеному Австралійським інститутом, основними мотивами австралійців до зміни способу життя є: 1) бажання мати збалансованіший спосіб життя, 2) більше часу проводити із сім'єю, 3) прагнення до самореалізації та потреба мати більший контроль над перебігом власного життя, 4) вести здоровий спосіб життя, 5) орієнтація на менш матеріалістичний і більш екологічно дружній спосіб поведінки. Науковцями також визначено, що в австралійському суспільстві у 2000 році налічувалося 23% осіб віком 30–59 років, яких можна назвати дауншифтерами [7, с. 21, 38].

Дауншифтинг слушно розглядати як різновид соціально-територіальної мобільності, що передбачає зміну місця та характеру основної зайнятості особи, зменшення пов'язаного з цим рівня її доходів, трансформацію способу і якості життя.

Традиційно дауншифтинг вважається характерним трендом заможних суспільств. Однак під впливом глобалізаційних процесів на ринках праці країн з перехідною економікою з'являється все більше робочих місць, які вимагають значної інтенсивності та високого темпу роботи, їм притаманний напружений графік, велика відповідальність за результат і, відповідно, викликані цим важкі психологічні та емоційні стани працівників.

Вивчення дауншифтингу в Україні зосереджується, насамперед, у напрямку аналізу міграційних процесів, соціальної мобільності, практик дозвілля. Так, С. Командер, О. Ніколайчук і Д. Віхров висунули припущення про те, що мігранти схиляються до дауншифтингу, коли шукають роботу за кордоном. Частково це може бути пов'язано з тим, що існують значні відмінності в оплаті праці між висококваліфікованими спеціалістами в Україні та низькокваліфікованими працівниками за кордоном на користь останніх. Цей факт, у поєднанні з відносно низькими затратами на міграцію, є стимулом для пониження соціального статусу та надання переваги зайнятості, що не відповідає здобутому освітньому рівневі. Скажімо, 43% фахівців середнього рівня кваліфікації і 56% висококваліфікованих респондентів за кордоном змушені були працювати на робочих місцях, які вимагають нижчої за наявну в них кваліфікацію [6, с. 2, 9].

Науковці цілком слушно вважають, що вітчизняна система освіти недостатньо адаптована до вимог ринкової економіки. Освітньо-кваліфікаційний рівень вітчизняних спеціалістів, як правило, не влаштовує іноземних роботодавців, що є однією з причин пошуку роботи за нижчою кваліфікацією. В Україні пошук роботи за фахом і кваліфікацією утруднений у зв'язку зі складною економічною ситуацією та неоголошеною війною, що змушує висококваліфікованих спеціалістів погоджуватись на роботу не за фахом.

Загалом вищевказані автори дауншифтером називають ту особу, яка відповідає одному з двох критеріїв: є вимушено безробітною за кордоном, хоча до цього була працевлаштована в Україні, або зайнята за кордоном на роботі, яка нижча за кваліфікацією, ніж це було до міграції. За цими критеріями встановлено, що із 635 опитаних 116, тобто 20%, мігрантів є дауншифтерами [6, с. 9].

За результатами опитування, проведеного відділом соціально-гуманітарного розвитку регіону ІРД НАН України у 2013 році серед українських трудових мігрантів у країнах Європи, 52,1% респондентів указали, що теперішня робота не відповідає здобутому ними рівню освіти, який є вищим, і вони заслуговують на кращу роботу. Водночас 21,9% зазначили про часткову відповідність їхньої теперішньої роботи здобутій освіті. Лише 19,2% опитаних працюють за кордоном відповідно до свого рівня кваліфікації [5, с. 255–256].

Таблиця

Характерні ознаки явищ дауншифтингу та соціально низхідної мобільності

«Дауншифтинг» у класичному розумінні	Трудова міграція з потенційною соціально низхідною мобільністю
Мотиви	
Отримати більше вільного часу та задоволення від життя	Бажання покращити матеріальне становище: <ul style="list-style-type: none"> • мати вищий рівень оплати праці, загалом доходів; • сплатити кредит, борг; • придбати товари довготермінового користування (авто, побутову техніку тощо); • покращити житлові умови свої або своєї сім'ї
Прагнення до більш збалансованого стилю життя з орієнтацією на турботу про навколишнє середовище	Потреба професійної реалізації та кар'єрного зростання
Поганий стан здоров'я	Бажання забезпечити гідний рівень життя своїм дітям
Тривалість зміни	
Довготермінова зміна способу життя	Короткотермінова (1-3 роки) та довготермінова (понад 3 роки) зміни способу життя
Наслідки	
Зміна стилю життя та адаптація до нових умов життя	
Психологічний комфорт	Психологічний дискомфорт
Проведення більше часу із сім'єю	Проведення менше часу із сім'єю
Оптимальний баланс між роботою і дозвіллям	Відсутність балансу між роботою та дозвіллям у бік перевантаження робочих годин
Зменшення доходів	Збільшення доходів
Самореалізація та саморозвиток	Обмежені умови для самореалізації та саморозвитку

Фахівець з проблем української міграції до США О. Воловина, досліджуючи четверту (з 1988 року до сьогодні) та попередні хвилі (від початку ХХ століття до 1988-го) української міграції, проаналізував зайнятість та освітній рівень українських емігрантів. Зокрема, виявлено, що серед бакалаврів четвертої хвилі міграції 35,1% зайняті нижче рівня здобутої освіти, серед бакалаврів попередніх періодів міграції таких виявилось лише 11,8%. Натомість 22,4% мігрантів четвертої хвилі, які здобули ступінь магістра в Україні, зайняті нижче свого рівня освіти, тоді як серед представників магістрів інших хвиль міграції таких лише 4,5% [1].

Наведені дані свідчать про те, що трудові мігранти за кордоном спочатку влаштовуються здебільшого на роботу за нижчою кваліфікацією. Проте з часом, адаптувавшись та укорінившись у суспільстві, вони або перекваліфікуються і далі працюють за фахом, або претендують на роботу згідно зі своєю кваліфікацією.

Окремо підкреслимо нашу позицію: визначення тих осіб, котрі виїхали за кордон і зайняті на роботі, яка нижча за кваліфікацією, як дауншифтерів – це відхід від класичного тлумачення дауншифтингу. Таке міграційне явище українських мігрантів доречніше пов'язати із соціально низхідною мобільністю. Адже мотиви і наслідки поведінки дауншифтерів та українських мігрантів істотно різняться між собою (*табл.*).

В Україні також досліджуються й інші аспекти дауншифтингу. Зокрема, Д. Пирогова пов'язує дауншифтинг із дозвіллям. За результатами аналізу даних World Values Survey 1996–2006 р., 39 % українців вважають, що робота – це те, що робить життя змістовним, вартісним, натомість 15% респондентів з України переконані, що дозвілля і проведення вільного часу – це те, для чого варто жити. Для порівняння, в Австралії та США відмінність між орієнтацією на роботу чи дозвілля є знач-

но меншою (24% для України, натомість 7% для Австралії та 10% для США) [8].

Н. Заріцька в 2010 році провела емпіричну розвідку, дослідницьким об'єктом якої були жителі поселення дауншифтерів у Переяслав-Хмельницькому районі Київської області. Як інструмент дослідження було використано *метод глибинного інтерв'ю*, його метою – спроба вивчити стильові життєві практики українських дауншифтерів. Відповідно до отриманих результатів авторка констатує, що досить часто дауншифтери не мають постійної роботи після переїзду. Щодо джерел прибутку, то такими є або часткова зайнятість, або налагоджений на новому місці бізнес. При цьому одна із типових рис у практиках дозвілля – відмова від телебачення, натомість опитувані є активними користувачами мережі Інтернет, присвячують свій час перегляду фільмів, читанню книг, іграм з дітьми, спілкуванню у межах своєї спільності та поза нею. Стосовно стану здоров'я, то всі респонденти зазначали про його помітне поліпшення після переїзду. За десятибальною шкалою задоволеності своїм життям, вони розмістили себе між дев'ятою та десятою сходинками і вказували на цілковите задоволення своїм теперішнім життям, пов'язуючи це з тим, що нарешті займаються тим, до чого прагнули [2, с. 61, 64–65].

ВИСНОВКИ

1. На теперішньому етапі розвитку українського соціуму явище дауншифтингу ще не набуло значних масштабів, що пояснюється перманентними кризовими станами економіки та загалом повільними темпами її розвитку. Внаслідок цього сучасне українське суспільство не можна назвати заможним та психологічно сприятливим до розвитку такого явища. З покращенням матеріального становища окремих верств населення відбувається зростання частки тих, хто відчуває потребу в якісних змінах у своєму житті – не через збільшення доходів і поліпшення матеріального становища, а передусім шляхом досягнення психологічного комфорту, власного особистісного саморозвитку і самореалізації.

2. Дауншифтинг – це різновид соціально-територіальної мобільності, що передбачає зміну місця і характеру основної зайнятості особи, зменшення пов'язаного з цим рівня її доходів, трансформацію способу та якості життя.

3. Окремі аспекти поширення феномену “дауншифтинг” досліджувалися науковцями в контексті української трудової міграції. Проте аналіз характерних рис дауншифтингу як явища, котре набуло поширення у розвинених суспільствах і вивчалось зарубіжними вченими, вказує на недоцільність застосування цього терміна стосовно українських трудових мігрантів, адже в цьому разі маємо явище соціальної низхідної мобільності.

4. Дауншифтинг як явище є предметним полем зацікавлення багатьох наук, зокрема психології, соціології, економічної теорії. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку пов'язуємо з оцінкою його поширеності в українському суспільстві, аналізом психологічних та економічних проблем, з якими стикаються вітчизняні дауншифтери, порівнянням стилю життя дауншифтерів в Україні та у розвинених країнах.

1. Воловина О. Еміграція професіоналів з вищою освітою з України до США : [доповідь] / Олег Воловина, PhD, проф. унів. Північної Кароліни, США // Міжнародна науково-практична конференція “Brain Drain – Brain Gain” (м. Львів, 8 жовтня 2014 р.). – Львів, 2014.

2. Заріцька Н. Дауншифтинг: український варіант / Н. Заріцька // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2012. – № 15. – С. 59–66.

3. Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти: довідник / В. С. Кравців, У. Я. Садова та ін.; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [редкол.: В. С. Кравців, У. Я. Садова (наук. ред.)]. – Львів, 2009. – 228 с.

4. Теслюк Р. Т. Суспільно-географічні аспекти якості життя населення регіону (на матеріалах Львівської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: 11.00.02 “Економічна і соціальна географія” / Р. Т. Теслюк. – Львів, 2008. – 20 с.

5. Формування і використання територіальних міграційних систем для забезпечення сталого розвитку регіонів : [звіт про науково-дослідну роботу] / кер.: д.е.н., проф. Садова У. Я. – Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2014. – 422 с.

6. Commander S, Nikolaychuk O, Vikhrov D. Migration from Ukraine: Brawn or Brain? New Survey Evidence [Electronic resource] / IZA Discussion Paper, No. 7348. April 2013. – 26 p. – Available from : <http://hdl.handle.net/10419/80612> (accessed 25th July 2014).

7. Hamilton Clive, Mail Elizabeth. The Australia Institute Downshifting in Australia A sea-change in the pursuit of happiness [Electronic resource] / The Australia Institute. Discussion Paper No 50. January 2003. – 43 p. – Available from : tai.org.au (Accessed: 25th July 2014).

8. Pyrogoва D. Downshifting as a case of voluntary downward social mobility in Ukraine. Balance between work and leisure in the dimension of values : [Electronic resource] / II Звітня конференція Докторської школи НаУКМА. – Available from : <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/handle/123456789/2146> (accessed 25th July 2014).

REFERENCES

1. Volovyna, O. Emigration of Higher Education Professionals from Ukraine to USA : [presentation] / Oleg Volovyna, PhD, prof. of The University of North Carolina, USA // International Scientific Conference “Brain Drain – Brain Gain”. – Lviv, Ukraine, the 8th of October 2014.
2. Zaritska, N (2012) Downshifting: Ukrainian Instance // Actual problems of sociology, psychology, pedagogy, No. 15, pp. 59–66.
3. Kravtsiv, V. S. (ed.), Sadova U. Ya. et al. (2009). Migration Phenomena and Processes: definition, methods, facts : reference book. NAS Ukraine, Institute of Regional Researches. Lviv, 228 p.
4. Tesliuk, R. T. (2008). Human-Geographical Aspects of Region Population Quality of Life (on the materials of L'viv region) : thesis for acquirement of the Candidate of Geography Sciences degree by specialty 11.00.02 “Ecnomical and social geography”. Lviv, 20 p.
5. Formation and Implementation of the Territorial Migration Systems for Supporting Sustainable Development of the Regions (2014): [scientific report] / research manager, PhD, prof. Sadova U. Ya. – Institute of Regional Researches, NAS Ukraine, Lviv, 422 p.
6. Commander S., Nikolaychuk O., Vikhrov D. (2013). Migration from Ukraine: Brawn or Brain? New Survey Evidence [Electronic resource] / IZA Discussion Paper, No. 7348. April 2013, 26 p. Available from : <http://hdl.handle.net/10419/80612> (accessed 25th July 2014).
7. Hamilton, C., Mail, E. (2003). The Australia Institute Downshifting in Australia. A sea-change in the pursuit of happiness [Electronic resource] / The Australia Institute. Discussion Paper No 50. January 2003. 43 p. Available from : tai.org.au (Accessed: 25th July 2014).
8. Pyrogoва, D. (2014). Downshifting as a case of voluntary downward social mobility in Ukraine. Balance between work and leisure in the dimension of values : [Electronic resource] / 2nd Reporting Conference of the Doctoral School NUKMA. Available from : <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/handle/123456789/2146> (accessed 25th July 2014).

АНОТАЦІЯ

Максименко Анна Олександрівна, Теслюк Роман Тадейович.

Дауншифтинг як міграційне явище: український контекст.

У статті проаналізовано явище дауншифтингу. Розглянуто суть класичного розуміння терміна “дауншифтинг” та мотивів, які спричиняють поширення того явища, яке ним описується. Окреслено уявлення про дауншифтинг як про різновид соціально-територіальної мобільності, що передбачає зміну місця та характеру основної зайнятості особи, зменшення пов'язаного з цим рівня її доходів, трансформацію способу і якості життя. Розглянуто напрямки дослідження дауншифтингу в Україні. Наведено спільні та відмінні ознаки дауншифтингу та соціальної низхідної мобільності українських мігрантів за мотивами, тривалістю змін, наслідками цих явищ.

Ключові слова: дауншифтинг, міграція, низхідна мобільність, Україна.

АННОТАЦИЯ

Максименко Анна Александровна, Теслюк Роман Тадейович.

Дауншифтинг как миграционное явление: украинский контекст.

В статье проанализировано явление дауншифтинга. Рассмотрены суть классического понимания термина “дауншифтинг” и мотивы, которые служат причиной распространения, описываемого им явления. Определено представление о дауншифтинге как о разновидности социально-территориальной мобильности, предусматривающей изменение места и характера основной занятости человека, уменьшение связанного с этим уровня доходов, трансформирование образа и качества жизни. Рассмотрены направления исследования дауншифтинга в Украине. Приведены общие и отличительные признаки дауншифтинга и социальной нисходящей мобильности украинских мигрантов по мотивам, продолжительности изменений, последствиям этих явлений.

Ключевые слова: дауншифтинг, миграция, нисходящая мобильность, Украина.

ANNOTATION

Maksymenko Anna, Tesliuk Roman.

Downshifting as migratory phenomenon: the Ukrainian context.

The phenomenon downshifting has been analyzed in the article. The origin of the definition “downshifting” and the reasons which caused the spread of this phenomenon have been observed.

The problem of improving quality of life can be solved not only by increasing income and savings, career and professional development etc., but also by provision of human needs which concern the spiritual and psychological comfort and environmental interests. The emergence and extension of the downshifting is caused by these needs. In general, “downshifting” is a voluntary lifestyle change that leads to reduce income level, consumption, working hours, refuse the career and focus on personal development and family values.

Downshifting has been considered as a form of social and territorial mobility, which involves changing the place of employment, reducing income, improving quality of life and lifestyle changes.

However, traditional downshifters and Ukrainian labor migrants who have jobs that require less than their own skill level should be distinguished.

The phenomenon of Ukrainian labor migrants is the expression of a downward social mobility. Therefore, in the article the common and different features downshifting in the classical sense and downward social mobility of Ukrainian migrants have been distinguished based on motivation, period of time, and consequences of these changes.

Some research areas of the downshifting in Ukraine have been shown. In particular, it is connected with the study of leisure and lifestyle of Ukrainian downshifters (for example settlement of the downshifters in Pereyaslav-Khmelnytsky district, Kyiv region).

Keywords: downshifting, migration, downward mobility, Ukraine.

Надійшла до редакції 10.12.2014.